

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Volume 5 Issue 2, p. 43-53, April 2012

ŞİİR DİLİNDE SAPMA VE ALIŞILMAMIŞ BAĞDAŞTIRMALARIN ÇEVİRİSİ

*TRANSLATION OF VARIATION AND UNCONVENTIONAL COUPLINGS IN THE
LANGUAGE OF POETRY*

Dr. Umut BALCI

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Abstract

A translation activity, also called re-creation of the translator, converts texts into different languages. This event is carried out through a deep syntactic and semantic analysis of the source text as well as re-creating the text. This activity poses the translator the difficulty of remaining faithful to structural and semantic characteristics of the source text. Thus, in this study, we examined how unconventional couplings in particular and rhetoric/figures of speech in general -- both most important features of the language of poetry and enrich the language of poetry -- are translated into the target language, and whether they retained their effect in targeted form. This comparative study also investigates whether unconventional couplings and other poems with rhetoric/figures of speech are suitable for translation or not, and what kind of drawbacks or positive impacts translations bear.

Key Words: Language of Poetry, Unconventional Couplings, Variation/Poetic Licence, Rhetoric/Figures of Speech, Translation.

Öz

Çevirmenin yeniden yaratımı olarak adlandırılan çeviri etkinliği metinlerin farklı dillere dönüştürülmesidir. Kalkış metninin dilbilgisel ve anlamsal derin analizinin yanı sıra yeniden yaratma gibi iki aşamada gerçekleştirilen bu etkinlik, çevirmene kalkış metninin yapısal ve anlamsal özelliklerine sadık kalma gibi zor görevler yüklemektedir. Bu noktadan hareketle bu çalışmada, şiir dilinin en önemli özelliklerinden biri olan ve şiir diline zenginlik katan özde alışılmamış bağdaştırmaların genelde söz sanatlarının hedef dile nasıl çevrildiği, vurgu ve etkileyiciliklerini koruyup

koruyamadıkları irdelenecektir. Şiir çevirilerinden hareketle karşılaştırmalı bir şekilde ele alınacak bu çalışmada, karşılaştırmadan elde edilen bulgulara göre, alışılmamış bağdaştırmalar ve diğer söz sanatlarını içeren şiirlerin çeviriye uygun olup olmadıkları, çevrilmelerinin ne gibi sakıncalar ya da olumlu etkiler yaratacağı ana hatlarıyla irdelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Şiir Dili, Alışılmamış Bağdaştırma, Sapma, Söz Sanatları, Çeviri.

Giriş

Şiir dilinin en yaygın özelliklerden biri, normal dil kullanımlarının dışına çıkan, okuyucu üzerinde iz bırakan sanatsal yapılardır. Özünü'ye göre (1997:54) *sözbilim kurguları ve dilbilim yapıları, şairlerin şiir dilinde sık sık başvurdukları ve kullandıkları araçlardır. Bunlar ayrıca şairlerin söz ve dil silahlarıdır.* Bu sanatsal kullanımlara kişileştirme, benzetme, tekrarlama, devrik cümle kullanımı, sapma ve alışılmamış bağdaştırma kullanımı gibi çeşitli dilbilimsel yaklaşımlar dahil edilebilir. Ayrıca sözcüklerin çok anlamlığından (Polysemie) sıkça faydalan şairler sözcüğün temel anlamı ile yan anlamları arasında bilinçli bir bağ kurar ve okuyucuyu mecazi bir oyunun içine sürükler. Bu tarz dil kullanımı şiir dilinin anlaşılmasını da zorlaştırmaktadır.

Yukarıda saydığımız sözbilim yapıları ve dilbilim kullanımları arasında okuyucu üzerinde en büyük etkiyi bırakan iki kullanım sapmalar ve alışılmamış bağdaştırmalardır ve bunlar şiir dilini farklı kılan temel unsurlarıdır.

Şiir dilinde sapma, gerek sözcüklerin ses ve biçim özelliklerinde, gerek dilin sözdiziminde bilinçli olarak değişikliklere gitmeyi, dilde bulunmayan yeni sözcük ve anlatım biçimlerini kullanma eğilimini içerir (Aksan, 1999:166). Bu ifadeden hareketle sapma, birçok yazın türünde sık sık görülen dizimsel ve dizisel yapıların dışına çıkıp, günlük dil kullanımında yer bulmayan alışılmamış yapıların şiir dilinde ortaya çıkması olarak tanımlanabilir. Aksan, şiir dilinde beş tür sapmanın ortaya çıktığını dile getirir. Bunlar sözcüksel, dilbilgisel, sesbilimsel, yazımsal ve lehçesel sapmalar olarak birbirinden ayrılır (Aksan, 1999:166vd).

Alışılmamış bağdaştırma ise, birbirinden uzak çağrışımlı sözcüklerin bağdaştırılması (Geçgel, 2005:440) ve böylece farklı sözcükler arasında okuyucunun alışık olmadığı, sıra dışı ve düşündürücü kombinasyonların oluşturulmasına dayalı bir şiir dili kullanımudur. Bağdaştırılan sözcüklerin anlamsal açıdan birbirleriyle hiçbir ilişkisi yoktur, tamamen farklı anlamlar taşırlar. Alışılmamış bağdaştırmalar aracılığıyla yazar anlamsızlıktan anlam yaratmaya çalışır. Toklu alışılmamış bağdaştırmaları şu şekilde tanımlar:

Alışılmamış bağdaştırmalarda sözcüklerin temel anlamlarından çok, yan anlamlarından, çağrışım güçlerinden, uzak çağrışımlardan, duygu değerlerinden yararlanılarak, sözcüğe şair tarafından yüklenen değişik anlamlarla simgesel bir anlatım yaratarak okuyucunun etkilemesi, onda değişik imge ve tasarımların uyandırılması amaçlanır” (Toklu, 2003:147).

Sapma ve Alışılmamış Bağdaştırmaların Çevirisi

Edebiyat bilimcilerin ve şairlerin üzerine çokça tartıştıkları konulardan bir tanesi, şiirin yukarıda saydığımız özelliklerinden dolayı, şiir çevirisidir. Birçok şair şiir çevirisinin hiçbir şekilde orijinal metni tam karşılamayacağını dile getirirken, bazıları da şiir çevirisinin

çevirmene bağlı olarak çok başarılı olabileceğini savunmuştur. Şiir çevirisinde çevirmen ritim, hece düşmesi, ses yumuşaması, uyak gibi şiirin dilsel özelliklerinin yanı sıra kullanılan söz sanatlarının anlamsal çeşitliliğini de dikkatle ele almalıdır. Çünkü şiir çevirisini zorlaştıran temel faktör sanatsal dil kullanımınıdır. Erten'e göre (2001:1) *bazan tek bir söz oyununa dayalı şiirler eğer çevrilemiyorlarsa çevrilemezliğin örneği olurlar çünkü çevrildiklerinde hedef dilde aynı etkiyi yaratamamaktadırlar*. Şiirin yapısını korumak amacıyla çevirmenler genellikle sözcüğü sözcüğüne çeviriyi tercih eder, fakat satır aralarına sıkıştırılan söz sanatlarının ve sapmaların çevirisinde bu yaklaşım genellikle tercih edilmemektedir.

Çalışmanın bu bölümünde, Aksan'ın beşe ayırdığı sapmalar ve alışılmamış bağdaştırmalar tanımlanıp teker teker örneklerle ele alınacak ve devamında Türkçe şiirlerden Almancaya çevrilen sapma ve alışılmamış bağdaştırma örnekleri yapısal ve içeriksel özellikler göz önünde bulundurularak irdelenecektir.

Sözcüksel sapmalarda, bir sözcükten ön ve son eklerle yeni ama pek kullanılmayan, alışılmamış sözcükler türetme ve böylelikle şiirde vurguyu arttırma yoluna gidilir. Ayrıca sözcüksel sapmanın bazen şairin kendi türetmesi sözcükler şeklinde ortaya çıktığı da görülür. Sunay Akın'ın "*Şiiriçi Hatları Vapuru*" adlı şiirinin başlığı sözcüksel sapma içermektedir. "İstanbul Şhiriçi Hatları Vapuru" ndan yola çıkarak, İstanbul'u şiirlerinde sürekli işleyen Nazım Hikmet, Can Yücel, Atilla İlhan, Edip Cansever, Orhan Veli ve Cemal Süreyya gibi şairler arasında gidip gelmeyi konu alan bu şiir, güzel bir sözcüksel sapma örneğidir.

Şhiriçi Hatları Vapuru → *Şiiriçi Hatları Vapuru*

Metin Eloğlu'nun "Çılgar" adlı şiirinde alışılmamış sözcükler türettiği görülmektedir. İstanbul'u çok özlediğini ifade eden *İstanbulsadım* ve özellikle şarap içmek istediğini belirten *Şarapsadım* sözcükleri tamamen yazarın türettiği sözcüklerdir. Şair bu yaklaşımla şarabın sarhoş edici etkisini İstanbul'a aktarmakta ve bu kentin şarap gibi insanı sarhoş ettiğini ima etmektedir.

Oralar yazın mı hala, güpgüzel midir

Gayri *şarapsadım* ben, *İstanbulsadım*... (Metin Eloğlu)

Bir başka sözcüksel sapma örneğini Odabaşı'nın şiirinde görmek mümkündür. Yazar *gök* ve *boşluk* sözcüklerini kurallara aykırı bir şekilde birleştirmiş ve sapma oluşturmuştur. Aynı mısradaki *tan atımı* ifadesi de şairin vurguyu arttırıp ilgi çekme amacıyla kullandığı bir anlamsal sapma örneğidir.

Sözcüksel sapmalar için diğer örnekler:

martılar kanatlarını salarken suya

ellerimi dayayıp *gökboşluğuna tan atımında*. (Yılmaz Odabaşı)

Kendini doğuruyordu bir cinaedi. *Dimdoğru*.(Ece Ayhan)

Feylesofum dedi herif, pap çıktı

Nâzır oldu, saman sattı sap çıktı

Reçete şurup yazdı, hap çıktı

Yutmayacak yoksa, âyanın mı var ? (Neyzen Tevfik)

En *cumartesili* bir İstanbul düşünerek bu kantoları düşünüyorsun (Ece Ayhan)

Size anlatamam güneşi durdurarak.

Bu kaç kapılı bir *konyak*? (Edip Cansever)

Şiirimiz her işi yapar abiler

Valde Atik'te Eski Şair Çıkmazı'nda oturur

Saçları bir sözle örülür bir sözle çözülür

Kötü caddeye düşmüş bir tazenin yakın mezarlıkta

Saatlerini çıkarmış yedi dala gerilmesinin şiiridir

Dirim kısa ölüm uzundur *cehennette* herhal abiler (Ece Ayhan)

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi, sözcüksel sapmalar sözcüklere dile aykırı alışılmamış ekler ekleyerek (*şarapsadım*, *İstanbulsadım*, *cumartesili*), sözcüklerdeki bazı seslerin değiştirilip anlam kayması yaratarak (*şehiriçi*→*şiiriçi*), iki sözcüğü birleştirerek (*gökboşluğu*, *dimdoğru*) ya da bir sözcüğe ses ekleyerek başka bir sözcükle bağlantı kurarak (*konak*→*kon-y-ak*, *cehenne-t-te*) oluşturulmaktadır. Bu tür sapmalarda sözcüğün yapısal özellikleriyle oynandığından dolayı bunları başka bir dile çevirmek iyice zorlaşmakta, hatta neredeyse imkansız hale gelmektedir. Tek çeviri alternatifini anlamsal çeviri olup bu da orijinal şiirdeki dil oyununu bozacaktır. İki sözcüğün birleştirilmesiyle oluşturulan sözcüksel sapmalarda ise sözcüğü sözcüğüne çeviri birleştirilen sözcüklerin yapısına göre bazen hedef dile çevrilebilmektedir. *Dimdoğru* sapmasının çevirisi olanaksız iken (sözcük kökünde yapılan yapısal değişiklikten ötürü) *gökboşluğu* (=himmellere) ya da Ece Ayhan'ın "Boğazlar üzerine bir *ankabakışı* Çamlıca'dan" mısrasındaki *ankabakışı* (=Rochperspektive) şeklinde Almancaya çevrilebilmektedir.

Dilbilgisel sapmalarda kurallara aykırı fiil çekimleri söz konusudur. Kalıplaşmış eylem çekimlerinde, sözcüklerin başka sözcüklerle bağdaştırılmasında bilinçli değişikliklere gidilmekte, bir çeşit özgürlük yaratma ve beklenmeyen kullanımlardan yararlanma denenmektedir (Bkz. Aksan, 1999:174). Mungan'ın "*Alacanın*" adlı şiirinde kullandığı *sahtiyan* sözcüğü dilbilgisel sapmaya örnektir. Mungan, *sahteleşen*, *değerini kaybeden* anlamından yola çıkarak dilde pek rastlanmayan bir sözcük ortaya çıkarmış ve zamanın geçmişin etkisini yok edebilecek bir rol oynadığını ifade etmiştir. *Sahteleşen* → *Sahtiyan*

etimdeki eksik yangın, sindi yüreğim
seyreldi tenim *sahtiyan tarih*
mahsur kaldım, meçhul oldum, şehit düştüm,
alacânım,
indi mi göğsüne heves? (Murathan Mungan)

Edip Cansever'in "*Seni Günlere Böldüm*" adlı şiirinde de farklı bir dilbilgisel sapmayla karşılaşmaktayız. Bu şiirinde Cansever, arka arkaya iki geçmiş zaman eki kullanıp dilbilgisel sapma ortaya çıkarmıştır.

Şiirler söylenir, şiirler biter
Biz bu sevdâyı neresine *sakladık* sen ona bak da

Kahverengi avuçlarına mı gözlerinin
Tam oradan mı kahverengi yağın bir aydınlığa. (Edip Cansever)

Atilla İlhan'ın *Zeynep, Beni Bekle* adlı şiirinde de tümcenin yüklemine aynı anda üçüncü ve birinci tekil kişi ekleri eklenerek dilbilgisel bir sapma ortaya çıkarılmıştır. Bu mısralarda İlhan'ın kendisini yağmurla bağdaştırdığı görülmektedir. Gece ağaçlarına yağının hem yağmur hem de kendisinin olduğunu vurgulamaktadır.

zeynep beni bekle

gece ağaçlarına yağmur *çiseliyorum* (Atilla İlhan).

Sözcüksel sapmalarda olduğu gibi dilbilgisel sapmaların da çevirisi Almanca ve Türkçenin farklı dil ailelerinden gelmesi ve farklı syntaktik dizilişe sahip olduklarından dolayı olanaksızdır. Sahteleşen, değerini kaybeden anlamında kullanılan *sahtiyan* sözcüğü aykırı bir oluşumdur ve başka bir dile aktarımı yoktur. Cansever'in *sakladıkdi* ve İlhan'ın yağmur *çiseliyorum* ifadelerinde iki zaman ifadesi mevcut olup bunların aynı şekilde Almancaya aktarımı olanaksızdır. Dolayısıyla bu şiirlerin Almancaya çevrilmesinde şiirin içindeki sözcüklere dayalı dil oyunları anlam çevirisi yapılarak göz ardı edilecektir.

Sesbilimsel sapmalar yazımsal sapmalara benzer olarak, sözcükleri oluşturan ve dilin en küçük parçaları olan harflerin yer değiştirmesi ya da sesli harflerin aykırı yumuşaması şeklinde ortaya çıkar. Türkçe ya da Almancada büyük harfle başlaması gereken isimlerin küçük harfle yazılması şairin bir amacına hizmet etmekte ve dolayısıyla sesbilimsel sapma ortaya çıkmaktadır. Şiirde sesbilimsel sapmaları fark edip onları anlamlandırmak öncelikle mikroskobik bir bakış açısı devamında da analitik zeka gerektirmektedir.

Almancada *yapmak, yerine getirmek* anlamında kullanılan "gewährleisten" fiilinin şiirde "gewehrleisten" ("ä" yerine "e" sesinin kullanımı) şeklinde kullanılması çok zarif bir dil oyunu olup *korumak, güvence altına almak* anlamındaki "gewähren" fiil kökünün "Gewehr" (silah) aracılığıyla korku, şiddet anlamlarını çağrıştırması sağlanmaktadır. Böylelikle tek bir sesin (harfin) değiştirilmesiyle farklı (genellikle zıt) çağrışımlar yaratılmaktadır.

"benim çin'de bir ablam olmamış korkunç hû
gecelelerin ilerlemiş saatlerinde tramvaya binen
bir bach *konsertosunun* dudakları gibi çilek korkunç hû" (Ece Ayhan)

Ece Ayhan'ın yukarıdaki şiirinin üçüncü mısrasında *konsertosunun* sözcüğünün sesbilimsel sapmaya örnek olduğu görülebilir. Ayhan *konçerto* sözcüğünün "ç" sesini "s"ye dönüştürerek hem batı kültüründeki konçertoya hem de Türk kültüründeki (dilindeki) konsere ikili vurgu ve gönderme yapmıştır.

"*Senleniyorsun* böyle bir gecenin içinden bana" (İlhan Berk) örneğinde ise *seslenmek* fiilinin tek bir harfin değiştirilmesiyle *senlenmek* olarak kullanıldığını ve dolayısıyla sesbilimsel sapmanın ortaya çıktığını görmekteyiz. Anlamsal açıdan, gecenin bir vaktinde sevgilinin şaire "sen" şeklinde hitap etmesi ve şairin bundan duyduğu mutluluk şeklinde yorumlanabilir.

Sesbilimsel sapmalar örneklerde de görüldüğü gibi seslerin yumuşaması ya da bir sesin başka bir sesle karşılanması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Sözcük içindeki bu küçük değişiklik büyük anlamsal sapmalara yol açmaktadır. *Konserto, senlenmek* gibi sözcükler ses değişimi sayesinde iki farklı anlama vurgu yapmaktadır. Daha önce ele alınan iki sapma

türünde olduğu gibi, bu sapma türünde de çeviri daha çok anlam yoğunluklu olup şiirlerdeki dil oyunları göz ardı edilecektir. Aynı şekilde Ece Ayhan'ın *üzünç yüklenmiş bir gemi* mısrasında *üzünç* sözcüğü *üzüntü* anlamında kullanılmış ve bir harf değişikliğiyle aykırı bir kullanım yapılmıştır. Şiir Almancaya çevrildiğinde sadece anlam çevirisi yapılabilir ve sözcüğün anlamı Almancadaki *Enttäuschung/Verdruss* sözcükleriyle karşılanabilir, ki bu sözcükler *üzünç*'ün vurgusunu karşılamayacaktır.

Lehçesel sapmalar ise, bölge ağızlarının şiir diline yansıtılması şeklinde ortaya çıkar. Akgün Akova örneğinde (*Yankı*) lehçesel, bölge ağız sözcüklerin (*zzzt zzzt / çalçene*) kullanıldığı görülmektedir.

Yokluyorum, aklınız zzzt zzzt beş karış havada
bir kulağınızdan kürdilihicazkar giriyor
zenci şarkıları çıkıyor öbüründen, acili
hüznü nedendir o şarkıların ilerde öğreneceksiniz
simdi sevinciniz *çalçene*, gençsiniz çok
siz genç olunca elbet ask da genç... (Akgün Akova)

Ece Ayhan'ın „Dirim kısa ölüm uzundur cehennette *herhal* abiler“ mısrasındaki *herhal* sözcüğü de lehçesel sapmalara bir örnek oluşturmaktadır. Akgün Akova'nın *zzzt zzzt* kullanımı ayrıca yansıma sözcük olduğundan dolayı bunun Almancaya olduğu gibi aktarımında yapısal ve anlamsal bir eksiklik ortaya çıkmayacaktır, fakat *çalçene* ve ya *herhal* sözcüklerinde anlam çevirisine ağırlık verilip *çalçene* için lehçesel sapmayı karşılayamayan *geschwaetzig/schwatzhaft* ve *herhal* için *wahrscheinlich/sicherlich/doch wohl* gibi kombinasyonlar denenecektir.

Şiir dilinde sapmaların çevirisi üzerine özetle ifade etmek gerekirse, sözcüğü sözcüğüne çevirinin anlamı genellikle karşılamadığı, anlam çevirisi yapıldığında ise sapmanın anlamını yitirdiği görülmektedir, çünkü sapmalar dilde bulunmayan kelime ve anlatım biçimlerinin ekleme, çekimleme, yumuşama ve seslerin yer değiştirmesi gibi çeşitli yöntemlerle yaratılması ve aykırı kullanımın oluşturulmasıdır. Dolayısıyla, aykırı yaklaşımlarla oluşturulup normalde dilde bulunmayan bir sözcüğün başka bir dilde karşılığını bulmak da olanaksızlaşmaktadır.

Şiirde alışılmamış bağdaştırmalar yoluyla, “geniş bir düşünce-tasarım-duygu-görüntü yumağı” oluşturulması ve “göstergelerin ustaca, özgün bir biçimde” bağdaştırılması amaçlanmaktadır (Geçgel, 2005:441). Böylece okuyucunun, kendi düşünce dünyasının da sınırlarını aşması sağlanmaktadır. Yazarın oluşturduğu sınırsız ve kural tanımayan düşünce dünyasına okuyucu da ayak uydurmakta ve farkında olmadan alışılmamış bakış açıları kazanmaktadır. Kısaca, söz(cük) yüklenmiş olduğu genel anlamından sıyrılıp okuyucunun çağrışım dünyasını zenginleştirmektedir.

Neden, neden *alnındaki yıkınlık*
Bakışlarındaki öldüren buğu?
Kaç yol ağlamaklı oluyorum geceleri
Nasıl da almış aklımı
Sürmüş, filiz vermiş içimde sevdan (Ahmed Arif).

Arif'in *Hani kurşun sıksan geçmez geceden* adlı şiirinde düş kırıklığı ve umutsuzluğun *alnındaki yıkınlık*, hüznü dolu yaşlı gözlerin etkileyici görünümü ise *bakışlarındaki öldüren buğu* bağdaştırmalarıyla dile getirilmektedir. Şiirin başlığı da alışılmamış bağdaştırma içermekte ve gecenin zifiri karanlığı “*kurşun sıksan geçmez geceden*” bağdaştırmasıyla ifade edilmektedir. Bu gibi alışılmamış bağdaştırmalar örnekte de görüldüğü

gibi okuyucunun şifreleri çözmeye çalışmasıyla onun düşünce dünyasını zenginleştirmekte hatta düşüncenin sınırlarını aşmasını sağlamaktadır.

Şiirin Almancaya çevirisinde de çevirmenin şiirin anlamını ve vurgusunu korumak amacıyla çeşitli kombinasyonlar denediği görülmektedir:

Nun, die Kugel kann doch die Nacht nicht durchlöchern (=Hani kurşun sıkırsa geçmez geceden): Sözcüğü sözcüğüne çeviri yerine burada anlam çevirisine ağırlık verilmiştir. Almancada şart (koşul) ifade eden *wenn – falls* gibi sözcükler anlamsal açıdan Türkçe cümleyi karşılayabilecekken, bu sözcüklerin yan cümle gerektiren bağlaçlar olmasından dolayı, bunlardan imtina edilmiş ve koşul anlamı *können* yardımcı fiilinin kullanımıyla verilmiştir. Ayrıca Türkçe cümle edilgen (pasiv) bir anlama sahipken, Almanca cümlenin aktif özneye *kurşun* (Kugel) sahip olduğu görülmektedir. Bu tür farklı yaklaşımlara rağmen Türkçe cümlenin herhangi bir anlam sapmasına uğramadığı da görülmektedir.

Warum, warum *diese Niedergeschlagenheit auf deiner Stirn,*

In deinen Blicken dieser tödliche Dampf?

Auf wievielen Wegen werde ich trübselig in den Nächten...

Und wie hat sie mir den Verstand geraubt,

Deine Liebe, deren Saat in meinem Inneren aufgegangen ist und erblüht. (Çev. Karen Steinle)

diese Niedergeschlagenheit auf deiner Stirn, In deinen Blicken dieser tödliche Dampf? (=alnındaki yıkınlık, Bakışlarındaki öldüren buğu?) çevirisinde ise çevirmenin anlam yükünü kaybetmemek için her iki mısraya da *dies* (bu) işaret sıfatını eklediği ve böylece vurguyu koruduğu görülmektedir.

Ece Ayhan'ın aşağıdaki şiirinin ilk mısrasında söz diziminin “Ah İstanbul! Kesmece karpuzun içindeki delikanlım” (Geçgel, 2005:442) şeklinde olması gerekirdi. Fakat şair alışılmamış bağdaştırma yapıp kesmece sıfatını İstanbul'u nitelemek için kullanmıştır. Aynı kullanımı Cemal Süreya'nın şiirinde de görülmektedir. Süreya söz diziminde aykırılığa gidip trenlerle sürekli yolculuk yapan kadınları *tren dolu kadınlar* şeklinde dile getirip trenin üstlenmesi gereken özelliği kadınlara yüklemiş ve böylece ifade zenginliğini arttırmıştır.

Ah karpuzun içindeki kesmece delikanlım İstanbul

Yüreğini utanarak saklıyor ve çürümüş çiçek kokuyorsun. (Ece Ayhan)

Bir yanda esaslı kederler içinde gençliğimiz

Bir yanda *Sirkeci'nin tren dolu kadınları*

Adettir sadece ağızlarını öptürürler

Ayak üstü islerini görmek yerine (Cemal Süreya)

Yukarıdaki her iki şiirde de alışılmamış bağdaştırmalar söz diziminin değiştirilmesiyle elde edildiğinden dolayı, sözcüğü sözcüğüne çeviriyle Almancada da aynı anlam ve vurgu yakalanabilmektedir, çünkü bu tür bağdaştırmalarda aykırılığı ortaya çıkaran tek unsur söz dizimi değişikliğidir. Örneğin *Ah karpuzun içindeki kesmece delikanlım İstanbul* mısrası sözcüğü sözcüğüne çeviri yöntemiyle *Ach Istanbul, mein aufgeschnittener Jüngling in Wassermelonen* şeklinde Almancaya çevrilebilmektedir. *Sirkeci'nin tren dolu kadınları* da aynı yöntemle *Die voll Züge Frauen von Sirkeci* şeklinde Almanca karşılığını bulmaktadır.

Edip Cansever'in aşağıda alıntılanan şiirlerinin ilkinde *trenlere çikolata yediriyorum* ve ikincisindeki *balıkla deniz tutmak* ifadeleri alışılmamış bağdaştırma türüne tipik

örneklerdendir. İlkinde trenlerin kişileştirildiği (kişileştirme sanatı) ve canlı varlıklara özgü olan yemek yeme özelliğinin cansız bir varlığa aktarıldığı görülmektedir. İkinci şiirde ise *balıkla deniz tutmak* anlatımını balığı yem olarak kullanıp denizi avlamak şeklinde yorumlamak mümkündür. Bundan hareketle, gerçek hayatta böyle bir aktivitenin yapılabilme ihtimali olmadığından şair alışılmamış bağdaştırma ortaya çıkarmıştır. Burada açıklanan her iki aykırı bağdaştırma türünün Almancaya çevirisi sözcüğü sözcüğüne çeviri yöntemiyle mümkündür ve anlam ve vurgu açısından da kayba uğramayacaktır. Örneğin trenlere çikolata yediriyorum ifadesini *Die Züge ernähre ich mit Schokolade* ve balıkla deniz tutmak ifadesini *Mit dem Fisch Meer angeln* şeklinde Türkçe anlam ve vurgusundan bir şey kaybetmeden Almancaya aktarmak zor olamayacaktır.

Sabahlarımız gibidir beni sevmek, horozun renkleri gibidir
Beni sevdiniz mi yangındır artık parmaklarınız
Sizi görmüyor muyum dikkat! *trenlere çikolata yediriyorum*
Bunu her zaman yapıyorum, akılla oynamak yani (Edip Cansever)

En akıllı tarafımdır *balıkla deniz tutmak*.
Bir cümle tuhafsa dikkat! Pek tuhaftır insanın tırnak çıkardığı
Sonra da boyadığı, ne demeli sonra da kestiği (Edip Cansever)

Attila İlhan'ın aşağıdaki iki şiirinde de aykırı bağdaştırmalar kullanılmıştır. İlkinde şiire denizin özellikleri benzetme yoluyla yüklenmiş ve şiirin canlılığına ve etkileyciliğine vurgu yapılmıştır. İkinci örnekte ise sokak lambalarına ve bulutlara insanı özellikler yüklenmiş ve böylelikle kişileştirme sanatı yapılmıştır. *Şiir deniz gibi kıvıldıyordu* mısrasını *Poesie bewege sich wie Meer* şeklinde ve sokak lambaları öksürüyordu, yukarıda bulutlar yürüyordu mısralarını *Die Straßenlampen husteten, die Wolken wanderten da oben* şeklinde Almancaya aktarmak mümkündür. Aynı yaklaşımla Cemal Süreya'nın aşağıdaki aykırı bağdaştırmasını da *Auf die Sterne tretend lief er* şeklinde Almancaya aktarabilmekteyiz.

on iki sıfır beş'te izmir'deydim allahım
şiir deniz gibi kıvıldıyordu (Attila İlhan)

sisler bulvarı'nda seni kaybettim
sokak lambaları öksürüyordu
yukarıda bulutlar yürüyordu (Attila İlhan)

Adam yıldızlara basa basa yürüdü
Çünkü biraz önce yağmur yağmıştı. (Cemal Süreya)

Çalışmanın buraya kadarki kısmında sapmaların ve alışılmamış bağdaştırmaların Türkçeden Almancaya çeviri olanaklarını ele aldık. Aşağıda da gösterildiği gibi, aynı yöntem ve yaklaşımlar Almanca şiirlerin Türkçeye çevirisi içinde geçerlidir. Alman şiirinde de, Türkçe şiirlerde olduğu gibi sapma ve alışılmamış bağdaştırmalar yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası şiirlerinde ve son dönem şiir geleneğinde belirtilen türde kullanımlar yoğunudur.

Paul Celan, „Todesfüge“ (Ölüm Fügü) adlı şiirinde II. Dünya Savaşı'nda Yahudilerin kitleler halinde öldürülmesini, insanların içinde buldukları çaresizliği vurgulamak amacıyla sık sık alışılmamış bağdaştırmalar kullanmıştır:

Schwarze Milch der Frühe wir trinken sie abends
wir trinken sie mittags und morgens wir trinken sie nachts

wir trinken und trinken
wir schaufeln ein Grab in den Lüften da liegt man nicht eng (Paul Celan)

Akşam vakitlerinde *içmekteyiz sabahın kapkara sütünü*

ve öğlenlerle sabahlarda bir de geceleri

hiç durmaksızın içmekteyiz

bir mezar kazıyoruz havada rahat yatılıyor (Çev. Sevil Eryaşar)

Birbirine zıt çağrışımlı *süt* ve *kara* sözcüklerinin (tezat) yukarıda bir arada kullanıldığı ve sıra dışı bir birleşimin ortaya çıktığı görülmüştür. Fakat birleşimin Türkçe çevirisinde vurguyu arttırmak amacıyla *kara* sözcüğünün pekiştirilmiş hali kullanılmıştır. Almanca aslında pekiştirme anlamsal olarak var ama sözcüksel olarak söz konusu değildir. Sözcüksel olarak ise *kara* ya da *kapkara* sözcüklerinden herhangi birisinin kullanılması alışılmamış bağdaştırmanın kombinasyonunu bozmayacaktır.

Wir schaufeln ein Grab in den Lüften (Bir mezar kazıyoruz havada) bağdaştırmasında ise Nazi askerleri tarafından öldürülen insanlara çektirilen acı ve ızdırap anlatılmaktadır. Öldürülen insanların gömülecek bir mezarları bile olmadığı, Almanya'nın bütünüyle Nazilerin elinde olduğunu, dolayısıyla havaya gömüldükleri eleştirel bir dille işlenmiştir. Bu mısradaki *in den Lüften* sözcüğü çoğul anlamda kullanılmışken Türkçe çevirisinin tekil olduğu (havada) görülmektedir. Buna rağmen anlamsal vurguda bir eksiklik yoktur.

Paul Celan'ın "Corona" adlı şiirinde de alışılmamış bağdaştırmalar ön plana çıkıp şiirin etkileyciliğini arttırmaktadır. *Aus der Hand frißt der Herbst mir sein Blatt (=güz kendi yaprağını yiyor elimden)* mısrasında bir mevsim olan *güz*'ün canlılara ait bir özelliğin kendisine aktarılmasıyla kişileştirildiği görülmektedir. Zamanın kendi kabuğuna çekilmesi de kişileştirme sanatını içeren bir anlatımdır. Her iki mısranın çevirisinde de vurgu ve anlam eksikliği olmamıştır.

Aus der Hand frißt der Herbst mir sein Blatt: wir sind Freunde.

Wir schälen die Zeit aus den Nüssen und lehren sie gehen:
die Zeit kehrt zurück in die Schale (Paul Celan)

güz kendi yaprağını yiyor elimden: biz iki dostuz.

zamanı ceviz kabuklarından ayıklayıp yürümeyi öğretiyoruz ona:

zamansa dönüyor kabuğuna (Çev. Sevil Eryaşar)

Hilde Domin'in „Köln“ adlı şiirinde *Ich schwimme in diesen Straßen* mısrası alışılmamış bağdaştırmaya örnektir. Domin, zamanını sürekli olarak Köln sokaklarında geçirmesini, kendisini bu sokaklarla özdeşleştirmesini, bu sokakların kopmaz bir parçası olduğunu dile getirmektedir. Bu mısranın *yüzüyorum bu sokaklarda* şeklinde çevrilmesi anlam ve vurgu açısından sorun oluşturmamaktadır.

Die versunkene Stadt für mich allein versunken.

Ich schwimme in diesen Straßen.

Andere gehn. (Hilde Domin)

Sonuç

Büyük oranda söz sanatları, sapmalar ve alışılmamış bağdaştırmalardan oluşan şiir dili, diğer edebî türler arasında anlaşılması en zor yazım dillerinden biridir. Şiirin başka bir dile çevirisi söz konusu olunca, sanatsal dil kullanımları dolayısıyla iş daha da zorlaşmaktadır.

Bu çalışmada sapma ve alışılmamış bağdaştırma içeren Türkçe ve Almanca şiirlerin çeviri alternatifleri üzerinde durduk ve bu sanatsal dil kullanımlarının çevrilebilirliğini ölçtük. Alışılmamış bağdaştırmalarla karşılaştırıldığında sapma çevirisinin çok daha zor, bazı durumlarda ise olanaksız olduğunu gördük. Örneğin *şarapsadım*, *İstanbulsadım*, *cumartesili* gibi sözcüğe aykırı bir ek getirilerek elde edilen sözcüksel sapmaları aynı şekilde tek sözcükle ve anlamını koruyarak çevirmek olanaksızdır. Harf (ses) ekleyerek iki sözcük arasında çağrışım kurmak amacıyla elde edilen sözcüksel sapmalarda da (konak→kon-y-ak, cehenne-t-te) aynı durum söz konusudur. Sözcüksel sapmalarda çeviriye olanak tanıyan tek yaklaşım iki sözcüğün birleştirilmesiyle elde edilen sapmadır, fakat bunun da çevirisi her zaman mümkün olmamaktadır. Örneğin *Dimdoğru* saptasının çevirisi olanaksız iken *gökboşluğu* (=himmellere) ya da *ankabakışı* (=Rochperspektive)'nin çevirisi mümkündür. Tek bir sözcükte iki zaman formunu barındıran dilbilgisel sapmaların da (Örn. *Sakladıkdi*, yağmur *çiseliyorum*) Almanca'ya, dolayısıyla diğer batı dillerine çevirisi olanaksızdır. Konerto, senlenmek gibi sesbilimsel sapmalar tek sesin değişimiyle iki farklı duruma gönderme yapmaktadır ve çevirisi aynı şekilde olanaksızdır. Sapmalar içinde çeviriye olanak tanıyan tek yaklaşım, lehçesel sapmaların yansıma sözcüklerle oluşturulanlarıdır. Onlar başka bir dile doğrudan aktarılabilirlerdir.

Alışılmamış bağdaştırmalar ise birbirinden uzak çağrışımlı sözcüklerin bağdaştırılmasıdır. Bağdaştırma genellikle aykırı sıfat tamlamalarıyla, kişileştirme sanatı ve mecazla yapıldığından dolayı, bu sanatsal yapıları Almancaya sözcüğü sözcüğüne çeviri yoluyla çevirmek genellikle mümkün olmaktadır. Örneğin *alnındaki yıkınlık*, *Bakışlarındaki öldüren buğu?*) bağdaştırması bire bir yaklaşımla *In deinen Blicken dieser tödliche Dampf?* şeklinde çevrilip anlamını korumaktadır. Aynı şekilde kişileştirme sanatının yapıldığı *trenlere çikolata yediriyorum* ve *Ich schwimme in diesen Straßen* mısraları da düz bir çeviriyle *Die Züge ernähre ich mit Schokolade* ve *yüzüyorum bu sokaklarda* şeklinde anlamını ve yapısını koruyarak çevrilebilmektedir.

KAYNAKÇA

- AKSAN, Doğan, *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, Engin Yayınları, Ankara, 1999
- AKSOY, Berrin, *Geçmişten Günümüze Yazın Çevirisi*, İmge Kitabevi, Ankara 2002
- AKTAŞ, Tahsin, *Çeviri İşlemine Genel Bir Bakış*, Orsan Matbaası, Ankara, 1996
- BULUT, Alev, *Çeviride Dil ve Metin*, İstanbul Üniversitesi, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2002.
- ERTEN, Asalet, *Şiir Çevirisi Üzerine*. [http://www.formatd.net/metafor/yazi/11120s_siir_cevirisi .htm](http://www.formatd.net/metafor/yazi/11120s_siir_cevirisi.htm) (11.08.2012), 2001
- ERUZ, Sakine, *Çeviriden Çeviribilime: Yüzyılımız Penceresinden Çeviribilimsel Gelişmelere Bir Bakış*, Multilingual Yayınları, İstanbul, 2003
- FRIEDMAR, Apel, *Literarische Übersetzung, Realien zur Literatur*, Sammlung Metzler, Stuttgart, 1983
- GEÇGEL, Hulusi, *İkinci Yeni Şiirinde Sapmalar*, İçinde: Uluslararası IV. Dil, Yazın ve Deyişbilim Sempozyumu Bildirileri. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları. Çanakkale 2005, s. 439-448.
- GÜLMÜŞ, Zehra, *Sözcük Oyunlarının Çevirisi*, İçinde: Uluslararası IV. Dil, Yazın ve Deyişbilim Sempozyumu Bildirileri. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları. Çanakkale, 2005, s. 115-122
- ÖZTÜRK, İlyas, *Metin Türlerine Göre Çeviri Süreçleri*, Sakarya Üniversitesi Yayınları. Sakarya, 1997
- ÖZÜNLÜ, Ünsal, *Edebiyatta Dil Kullanımları*, Doruk Yayıncılık, Ankara, 1997.
- TOKLU, Osman, M. *Alışılmamış Bağdaştırmaların Anlam Yapısı*, İçinde: II. Dil, Yazın ve Deyişbilim Sempozyumu Bildirileri, Çukurova Üniversitesi Yayınevi, Adana, 2003, s. 144-153.